

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ
КРАГУЈЕВАЦ

ЗБОРНИК РАДОВА

ЈОВАН РИСТИЋ, ДРЖАВНИК И ДИПЛОМАТА
– БЕРЛИНСКИ КОНГРЕС –
(140 ГОДИНА ОД МЕЂУНАРОДНОГ
ПРИЗНАЊА И НЕЗАВИСНОСТИ СРБИЈЕ)

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ШУМАДИЈЕ
КРАГУЈЕВАЦ

**ЈОВАН РИСТИЋ ДРЖАВНИК И ДИПЛОМАТА
– БЕРЛИНСКИ КОНГРЕС –
(140 ГОДИНА ОД МЕЂУНАРОДНОГ ПРИЗНАЊА
И НЕЗАВИСНОСТИ СРБИЈЕ)**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
Одржаног 28. новембра 2018. године у Крагујевцу

Уредник
Предраг Илић, архивски саветник

Крагујевац, 2020.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	7
ДАНКО ЛЕОВАЦ <i>Спољна политика у последњој години владавине кнеза Михаила Обреновића</i>	9
СУЗАНА РАЈИЋ <i>Ратне тековине Србије на Берлинском конгресу и њихов значај</i>	27
ДЕЈАН МИКАВИЦА <i>Пречански Срби и државна независност Србије 1878. године</i>	55
ДАНИЈЕЛ РАДОВИЋ <i>Од сиромашног ђака до државника: Јован Ристић и Крагујевац.....</i>	85
АЛЕКСАНДРА НОВАКОВ <i>Утицај Јована Ристића на српске просветне прилике у Старој Србији и Македонији (1868-1873)</i>	95
СЛАВИША НЕДЕЉКОВИЋ <i>Средшине области Старе Србије у првим годинама након завршетка Велике Источне кризе (1878-1881)</i>	113
ВУКОТА ВУКОТИЋ <i>Црна Гора у Вељем рату 1875-1878.</i>	129
ЈЕЛЕНА РАДОСАВЉЕВИЋ <i>Митрополити Бугарске егзархије у Кнежевини Србији 1878.</i>	137
УРОШ ШЕШУМ <i>Српске школе и учитељи у Старој Србији и Македонији у Великој источној кризи.....</i>	147
ПРЕДРАГ ИЛИЋ <i>Крагујевачки округ 1876. године у светлу статистике</i>	201

Данијел Радовић МА, истраживач-сарадник
Одељење за историју,
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ОД СИРОМАШНОГ ЂАКА ДО ДРЖАВНИКА: ЈОВАН РИСТИЋ И КРАГУЈЕВАЦ

Апстракт: Рад се бави утицајем који је Крагујевац, као родно место и као престоница, имао на Јована Ристића. Такође се бави његовим детињством, родитељима, Ристом и Маријом. Посебно је скренута пажња на однос Милоша Обреновића и младог Јована Ристића. Рад је написан на основу литературе, објављених извора, необјављене архивске грађе српске и немачке провинцијенције.

Кључне речи: Јован Ристић, кнез Милош Обреновић, Крагујевац, Риста Ристић, Марија Ристић, Живан Живановић.

Детињство и младост Јована Ристића представљају најмање познате делове његове биографије. У својим књижевним делима, Ристић није писао о приватном животу, што је истраживачима који су се интересовали овим делом његовог животописа, додатно отежавало истраживање. Поједине информације могу се наћи код других савременика. Међутим, оне су често настајале у вртлогу дневнополитичких борби, те се веродостојност појединих може довести у питање. Што се литературе тиче, од Ристићевих биографа највише податка за овај део живота изнео је његов лични познаник Живан Живановић.¹ Дејвид Мекензи се није превише задржао на овом делу Ристићевог живота.² Неколико података се могу наћи и код Слободана Јовановића.³

Јован Ристић рођен је 4/16. јануара 1829. године.⁴ Рођен је у Крагујевцу у породици изразито скромног материјалног стања. Како је Слободан Јовановић нагласио, Ристић је као дете „варошког пука“ од

¹ Види: Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века. Књига четврта: Друга половина владавине краља Александра I до угашења династије Обреновић 1897–1903*, Београд, 1925, 148–150; Исти, *Србија у ратовима, сећања*, Београд, 1953, 211–212.

² D. Mekenzi, *Jovan Ristić- evropski državnik*; Београд, 2004.

³ С. Јовановић, *Влада Милана Обреновића, књига прва*, Београд, 1934, 21–22.

⁴ О датуму рођења опширније: Д. Радовић, *Јован Ристић: биографија државника*, докторска дисертација у рукопису.

свих важних политичара XIX века потекао из највеће сиротиње.⁵ За разлику од њега, други истакнути представници Ристићеве политичке генерације били су углавном деца богатих сеоских домаћина, свештеника или државних службеника. Своје сиромашно порекло Јован Ристић никада није крио. „Пре свега осећам потребу, да поднесем Промислу Божјем захвалност, што ме је из сиротиње подигао и на пут извео, на коме сам, и у грађанском животу и у државним положајима, могао заузимати угледана места, а својој Отаџбини послужити у тешким приликама, по јој што и привредити“, записао је у тестаменту, као потврду претходне констатације.⁶ Сиромаштво није било потпуно, јер како Живановић истиче Ристић није био „бескућник“. Ристићи су делили плац са породицом трговца Обрада Савића, са којим су били у изузетно пријатељским односима.⁷ Према Живановићу, плац су Риста и Савић купили заједно, без да ограђују поседе, иако су били другачијег имовног стања. Да су Ристићи и Савићи живели „као једна задружна кућа“, потврђује и спор који је Ристић из 1857. водио са извесним абацијом Милојем Боровићем, након што је овај откупио онај део плаца који је припадао Савићима.⁸ Ристић је током читавог живота друговао са Савићевом децом. Владимира Савића, Обрадовог сина, налазимо као једног од потписника Ристићевог тестаментa.

О Ристићевој породици постоји свега неколико података. Како Ристић у свом јавном деловању, готово никада није помињао породицу, то је остављало простора његовим политичким противницима да га на одређене начине денунцирају. Ристићево ћутање добрим делом задавало је проблема и историчарима, те су понекада прихватане одређене тезе које су наметали Ристићеви политички опоненти. Његови родитељи звали су се Риста и Марија. Такође, зна се да је имао два брата и једну сестру. Њихова имена су била Јанко, Коста и Анђа. О њима има тек неколико података. Јанково име назначено је у тестаменту Јована Ристића. Оставио је Јанковом унуку Владимиру Г. Ристићу, тада учитељу у основној школи 2.000 динара у наследство. Име Ристићеве сестре Анђе, која га је надживела, забележено је у евиденцији кућних трошкова, коју је Ристић пажљиво водио. Сестру је новчано помагао, што је посебно интензивирано последњих месеци

⁵ С. Јовановић, *нав. дело*, 21.

⁶ Цитирано према: Ј. Ристић, *Спољашњи одношаји Србије новијега времена, трећа књига, 1868–1872*, Београд 1901, I.

⁷ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије IV*, 149.

⁸ Архив Србије, Министарство унутрашњих дела, ф. XII, л. 6/1857.

пред његову смрт 1899. године.⁹ Зна се да је и Анђа имала сина који је умро у 19-тој години живота.¹⁰ Што се тиче Косте, за њега сазнајемо из полемике коју је Ристић водио са конзервативцима 1877. године. Ристић је оптуживан да је, као намесник, злоупотребио своју власт и утицао да његов брат, који је убио супругу, изађе из затвора. Потом га је, како се каже у полемици, пребацио на место писара примирителног суда и практиканта у Министарству финансија.¹¹ Поред овога постоји још један податак о једном од поменуте Ристићеве браће, не зна се тачно и ком, на основу писма које је Андрија Стаменковић упутио Јовану Ристићу почетком 1850. године. Стаменковић је тада писао да је Ристићев брат напустио ранији посао, те да је постао помоћник, извесном трговцу Неђи.¹²

Отац Риста био је пореклом из Босне. Умро је веома рано, по свој прилици, 1842. године, што се сасвим сигурно додатно одразило на материјално стање породице.¹³ Стевча Михаиловић, који је након 1878. наступао као опонент Јована Ристића, забележио је у циљу омаловажавања истог, да је његов отац још у младости био „торбар“, те да је ишао од села до села по „воскарину“. Касније, како наставља Михаиловић, Ристићев отац је чувао крагујевачко гробље и живео од доношења подушја мртвима, чиме је стекао надимак „Риста гробар“.¹⁴ Живановић, са друге стране, наводи да је Риста кратко време заузимао скроман положај при крагујевачкој општини. Исти аутор, тврди да су Ристићеви родитељи били поштени и часни људи.¹⁵ Од Ристића имамо два различита податка о његовом оцу. У биографији из Хајделберга, из 1852. године навео је да је Риста имао одређене обавезе при војсци. Такође, приликом уписа на исти универзитет 1849. године Ристић је у пољу које се односило на занимање оца, поред крстића који је

⁹ Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ), Историјска збирка (даље: ИЗ), Заоставштина Јована Ристића, кутија 15025, несређена грађа.

¹⁰ Писма Јована Ристића Филипу Христићу, приредио Д. Страњаковић, Београд, 1931, 264.

¹¹ *Полемика Јована Ристића и српских конзервативаца 1877. године*, прир. Ч. Попов, Београд, 1997, 51.

¹² АСАНУ, ИЗ, Заоставштина Драгослава Страњаковића, 14556/152.

¹³ Universitätsarchiv Heidelberg (даље: УАН), Н-IV-102/48.

¹⁴ *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића (1861–1878)*, прир. В. Крстић, Споменик САНУ, СХХХII, 8, Београд, 1999, 35.

¹⁵ Ж. Живановић, *Србија у ратовима*, 211; Живановић као прилиог тој тврдњи цитирао је речи Јелене, супруге Обрада Савића: „Овој Ристићевој деци Бог ће кад тад нешто велико дати, са поштења и доброте њиховог оца.“ Исти, *Политичка историја Србије IV*, 149.

означавао да није био жив, записао да је био трговац.¹⁶ Јасно је и на основу Ристићевих исказа да његов отац није бавио једним занимањем, што, може бити, потврђује тезу о њему као надничару. Као део „варошког пука“ био је принуђен да се довија на различите начине да би породици обезбедио егзистенцију, што не подразумева нужно да се писања Михаиловића, несумњиво тенденциозна, могу узети као потпуно тачна.

О Ристићевој мајци Марији постоји нешто више података. Рођена је у селу Синошевић у рудничком округу. Живановић саопштава да је Марија још од детињства носила ожиљак на лицу који је задобила приликом напада Турака на њено село. Доживела је дубоку старост и умрла је 1. септембра 1894. године.¹⁷ Не само Ристићево порекло већ и његов однос са мајком у периоду док је заузимао важне државне положаје био је предмет денунцијације. Михаиловић је у истом делу писао да се Ристић стиди своје матере, те да неће да чује за њу нити она за њега.¹⁸ Биле су то приче које су се провлачиле по београдској чаршији, а најжеће су биле у периоду када је Ристић по други пут обављао функцију намесника (1889–1893), тада малолетном краљу Александру Обреновићу. Оне су имале и погодно тле обзиром да је Ристић временом стекао прилично богатство, добрим делом и због чињенице што је био ожењен кћерком једног од најбогатијих београдских трговаца.¹⁹ Колики је њихов обим био, говори и то да су исте гласине стигле до Албера Малеа, Француза који је у Београд дошао на положај учитеља малолетном краљу.²⁰ Међутим, сачувани извори у потпуности потиру писања Михаиловића и чаршијске приче. У већ поменутој аутобиографији из Хајделберга, Ристић је посебно апострофирао утицај мајке на његово васпитање.²¹ Сачувано је писмо Андрије Стаменковића из 1850, где се уочава да је Ристић истог задужио да посећује Марију Ристић и да га извештава о њеном здрављу, док се он налази на студијама у иностранству (1849–1854).²² Живановић пише да је управо у том периоду Марија Ристић због егзистенцијалних проблема била принуђена да се преуда, те да је

¹⁶ УАН, Н-IV-102/48.; Љ. Трговчевић, *Планирана елита, о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Београд, 2003, 270.

¹⁷ АСАНУ, ИЗ, Заоставштина Јована Ристића, кутија 15025, несређена грађа.

¹⁸ *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића (1861–1878)*, 35.

¹⁹ Ристић се оженио Софијом Хацитомић, која је била друга ћерка богатог трговца и велепоседника Хаџи Томе.

²⁰ А. Мале, *Дневник са српског двора: 1892–1894*, прир. Љ. Мирковић, Београд, 1999, 99.

²¹ УАН, Н-IV-102/48.

²² АСАНУ, ИЗ, Заоставштина рагослава Страњаковића, 14556/152.

проживела „чудан и буран живот“, да је радила и као праља, све до тренутка док јој син није „стао на снагу“ и био способан да јој помогне.²³ Последње у потпуности потврђују бележнице у којима је Ристић записивао месечне расходе своје куће. Неизоставна ставка сваког месеца која је носила назив „за матеру“ подразумевала је пет дуката ћесарских, нешто касније 100 динара.²⁴ Сама чињеница да је Марија Ристић своје последње године провела у Београду, говори нам да је њен син Јован на себе преузео одговорност да лично води рачуна о последњим данима њеног живота. Све ово, у најмању руку, оповргава тврдње да је Ристић „дрвенео“ због скромног порекла из кога је потекао, те да су многе гласине које су се могле чути често биле без основа.

Крагујевац, варош у којој се Јован Ристић родио, био је у тренутку његовог рођења престоница Србије. Због свог повољног стратешког положаја, смештен у Шумадији и самом средишту Кнежевине Србије, далеко од утврђења где су се налазили турски гарнизони, одлуком кнеза Милоша начињен је престоницом 1818. године.²⁵ Значајно је да Крагујевац није у том тренутку био међу највећим варошима, јер је по броју становника био тек осми. Године 1834. варош је имала 369 кућа и 2.234 становника. Тридесетих година XIX века није се много увећао јер је до 1839. имао свега петнаест кућа више и укупно 2.325 житеља. Одабир ове вароши за престоницу утицао је и на њен даљи развој, јер је Крагујевац као такав био центар административне и судске, те у једном кратком периоду и црквене власти (1831–1835). То је значајно утицало и на његово уређење, коме је посвећена велика пажња. Око Кнежевог конака убрзо је почела да се ствара нова варош. Кнегињинин и Амицин конак, пространа црква, зграда Савета, школа – била су нека од најзнаменитијих здања. Поред тога су се у вароши налазила и војна болница, касарне, апотека и неколико кафана и дућана. За ондашње путописце и прилике Крагујевац је, са улицама које су биле „поплочане каменом“, остављао врло пријатан утисак.²⁶

Одабир Крагујевца за престоницу утицао је и на његов привредни и културни развој. Заједно са кнезом дошли су и вешти

²³ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије IV*, 148; В. Чубриловић, *Јован Ристић*, Српски књижевни гласник XXXII (1931), 398.

²⁴ Живановићеву је помоћ Марији Ристић била позната и због тога, што је управо њега Јован Ристић, у периоду када је био ван Србије, задуживао да његовој мајци проследи новац. АСАНУ, ИЗ, Заоставштина Јована Ристића, кутија 15025, несрећена грађа.

²⁵ Р. Љушић, *Српска државност 19. века*, Београд, 2008, 55; Р. Марковић, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд, 1928, 27.

²⁶ Р. Љушић, *У кнежевини и краљевини Србији (1833–1918)*, *Споменица гимназије у Крагујевцу 1833–1983*, Крагујевац, 1989, 20–21.

трговци и занатлије, док је сама варош са својом пространом пијацом постала економски центар у непосредном окружењу.²⁷ Живи развој Крагујевца двадестих година XIX века, највероватније је привукао и Ристићеве родитеље у потрази за бољим животом. Рад Књажеско-србске печатње, иако је трајао само две године (1833-1835), оставио је дубок траг на културни живот вароши. Такође, управо је у Крагујевцу Димитрије Давидовић 1834. покренуо *Новине србске*. Годину дана касније, са доласком Јоакима Вујића, варош је била богатија за представе у Књажеско-србском театру, где је често наступала „књажеска банда“, први инструментални састав на челу са Јосифом Шлезингером.²⁸

Како је поред Београда био један од политичких центара тадашње Србије, Крагујевац је тридесетих година, у раној младости Јована Ристића, био епицентар политичких дешавања. Пре свега, Крагујевац је место у коме су, све до стицања државне независности 1878. године, углавном одржавале народне скупштине. Године 1830. и 1833. управо су у овој вароши прочитани Хатишерифи на основу којих је Србија заокружила своју аутономију. У другој половини четврте и почетком пете деценије XIX века сукоб кнеза Милоша и уставобранитељских првака директно ће утицати на судбину Крагујевца. Сам град био је 1835. године поприште Милетине буне, која ће резултовати доношењем Сретењског устава. У уставним борбама које су се разбуктале у Србији крајем четврте и почетком пете деценије XIX века у Србији, Крагујевац је као престоница и седиште гарнизона имао прворазредну улогу. У сукобу владара и уставобранитељске опозиције, као варош наклоњена Обреновићима, имала је и симболичан значај. Године 1839. после неуспеле Јованове буне, коју је исценирао кнез Милош Обреновић, и коју је сломио један од вођа уставобранитеља Тома Вучић Перишић, престоница је пресељена у Београд, док је кнез Милош био принуђен да напусти земљу. Кнез Михаило Обреновић, који је дошао на власт након краткотрајне владавине свог брата Милана, успео је на кратко да поврати престоницу у Крагујевац, али је након Вучићеве буне 1842. и он био принуђен да напусти земљу, што је значило поновно пресељење престонице. Тиме је Београд и дефинитивно однео превагу у односу на Крагујевац.²⁹

²⁷ Б. Дробњаковић, *Крагујевац*, Гласник географског друштва, 12 (1926), 44–64.

²⁸ М. Николић, *Крагујевачка гимназија, 1833–1933*, Крагујевац, 1934, 32–47; Р. Љушић, *У кнежевини и краљевини Србији (1833-1918)*, 20.

²⁹ Опширније: Р. Љушић, *Српска државност 19. века*, 56–57; Исти, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд, 2004, 119–203, 451–483.

Како је изгледала свакодневица Јована Ристића у престоници тридесетих година немамо података.³⁰ Крагујевац, тек са нешто више од 2000 житеља, није био велика средина. Чињеница да је Јован Ристић своје детињство провео у престоници веома је важна ставка у његовој биографији, за коју сматрамо да није довољно истакнута. Он је растао тамо где су се доносиле најважније државне одлуке и где су биле смештене најважније државне институције. Најбитније, детињство је провео у месту где се налазила она најважнија институција – књаз. Сваки долазак и одлазак кнежев у Крагујевац двадесетих и тридесетих година XIX века бивао је праћен помпозно од стране локалних мештана. Може се само нагађати какав је дојам личност кнеза Милоша могла да остави на младог Ристића. Кнежев лик и представе о његовој моћи, па чак и фамозна „сува крушка“, која је служила за кажњавање преступника, сасвим сигурно остављале су силан утисак на младог Ристића. Политички догађаји који су се одвијали тридесетих година несумњиво су оставили прве печате на Ристићево лично и идеолошко формирање. Ако су, можда, Милетина буна и доношење Сретењског устава дошли исувише рано да би од Ристића одмах били перципирани, то се са сигурношћу не може рећи за догађаје из 1839. попут Јованове буне и бурних скупштина које су се након тога одвијале у његовом видокругу. Буран период који је уследио након збацивања кнеза Милоша па све до Вучићеве буне, где је добар део Крагујевчана платио главом подршку династији Обреновић, добрим делом је утицало на династичко опредељење младог Ристића.

Да постоји могућност да је између Ристића, или његових родитеља, било извесног контакта са српским кнезом у том периоду, показује Ристићев боравак у Хајделбергу као државног питомца (1849–1851). У граду на Некару Ристић је проводио време са екскнезом Милошем Обреновићем, који је током свог егзила изван земље провео у том студентском средишту. Ристић је старом кнезу читао штампу и књиге. Време је проводио и картајући се, свестно пуштајући да кнез Милош побеђује, јер није желео да онерасположи некадашњег владара. Милош Обреновић је свакако био заинтересован да због будућих планова подржава младе питомце. Иако је Живановић нагласио да је Ристић управо тада „учинио познанство“, чињеница да је екскнез управо од свих тамошњих питомаца одабрао баш Ристића, највероватније није

³⁰ Ристић о томе није говорио ни Живановићу, те је једини податак који је овај забележио тај, да је Ристић често ходао босоног и једном приликом повредио палац, што му је оставило болан осећај којег се и касније присећао. Ж. Живановић, *Политичка историја IV*, 148–149.

случајна.³¹ Може се претпоставити да је значајну улогу одиграла чињеница да је Ристић рођен у Крагујевцу, престоници кнез-Милошеве Србије. То са собом вуче и питање да ли је Обреновић познавао Ристићеве родитеље, те да је, може бити, млади Крагујевчанин на конто тога стекао кнежево поверење. У сваком случају, кнез Милош је Ристићу био од велике помоћи, што најбоље илуструје писмо које је потписао и упутио извесном Хајнриху Вестфалу, 17. марта 1851. из Хајделберга у Берлин. У истом, дотичног моли да Ристићу помогне у новој средини.³² Ипак, након Светоандрејске скупштине и повратка кнеза Милоша на власт у Србији, Ристић није био у превеликој милости новог-старог владара, који је у том тренутку протежирао његове вршњаке и супарнике, светоандрејске либерале.

Основна школа у Крагујевцу, коју је похађао млади Ристић, била је једна од најстаријих у обновљеној Србији. Она је до 1835. године постојала као општинска, а након тога је радила као државна. Реч је о једној од најлепших зграда у тадашњем Крагујевцу, која је поседовала две учионице и две собе са кујнама за учитеље. Била је двогодишња. Први разред се називао букварцев или начинателни, док се други делио на млађи (часловцев) и старији (псалтирцев). У основној школи у том периоду ученици су стицали основе писмености тако што су увежбавали писање, срицали буквар, читали часловец и псалтир, рачунали у четири вида и учили молитве.³³

Већ у периоду у коме је Ристић похађао основну школу, било је јасно да се ради о изузетно даровитом ђаку, који је са лакоћом савладавао читање и писање. Показани таленат подстакао је његову мајку да га пошаље на даље школовање.³⁴ Није то била уобичајена пракса, обзиром да је већина родитеља у том периоду избегавала да шаље децу у школу. Гимназија у Крагујевцу укинута је 1842. године, чиме се гимназија у Београду нашла у првом плану. Евенутални наставак школовања и прелазак у нову средину за сиромашну породицу Ристић представљао је велики проблем. Само захваљујући првом комшији, трговцу Обраду Савићу, и његовој финансијској помоћи млади Ристић је добио прилику да се пресели у Београд и тамо настави своје образовање.³⁵ Пресељење престонице повукло је и талентованог Ристића са собом.

³¹ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије IV*, 158.

³² Архивска збирка Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, сигн. 2357.

³³ Р. Љушић, *У кнежевини и краљевини Србији (1833-1918)*, 23; В. Тешић, *Морално васпитање у школама Србије (1830-1878)*, Београд, 1974, 39.

³⁴ УАН, Н-IV-102/48.

³⁵ Ж. Живановић, *Политичка историја IV*, 149.

Поједине Крагујевчане налазимо у Ристићевом животу и у каснијем периоду, што указује да Ристић није прекидао своје везе из детињства и са локала. Већ смо нагласили да је одржавао контакте са Андријом Стаменковићем. Милан Ђ. Милићевић је приметио да је након Ристићевог повратка из иностранства 1854. године, и приликом првог запослења у Министарству просвете посебно лепо дочекан од „земљака“.³⁶ Убрзо се и Ристић нашао у прилици да постане адреса коме су се обраћали поједини Крагујевчани.³⁷ Сими Живковићу, потоњем секретару Народне скупштине у неколико сазива, Ристић је 1861. године образлагао разлоге због којих је одлучио да прихвати место српског капућехаје у Цариграду.³⁸ Ристић се током седамдесетих година доста ослањао и на Тодора Туцаковића, који је у више наврата обављао функцију председника и потпредседника Народне скупштине.

Јован Ристић био је најистакнутији представник политичке генерације која је рођена крајем двадесетих и почетком тридесетих година XIX века. Генерација која је рођена на самом крају револуционарног периода који је Хатишерифима (1829, 1830, 1833), увео Србију у аутономни положај. У Ристићевој биографији приметно је да је растао заједно са државом, све до тренутка док сам није био у стању да стане на њено кормило. Тај пут започео је, да искористимо Живановићев пример, „босоног“ у тадашњој престоници Кнежевине. Био је један од државних питомаца у иностранству (1849–1854), од којих је држава очекивала много. На извештајан начин у политички живот су га укључили догађаји око Светоандрејске скупштине (1858), док је касније постао секретар Преображенске (1861). Посебно је његова улога, као српског дипломатског представника, била значајна у добијању шест утврђених градова од Порте (1867). Као један од намесника малолетном кнезу Милану Обреновићу, истакао се у доношењу новог устава из 1869. године, чиме је додатно оснажена аутономија Србије. Његов политички зенит и најзначајније дело била је улога у добијању државне независности и територијалног проширења за четири округа на Берлинском конгресу 1878. године. Након пада са 1880. године и даље је опстајао као референтан чинилац на политичкој сцени Србије. Био је председник владе 1887. године, а од 1889–1893, поново заузео место намесника, тада малолетном краљу Александру Обреновићу. Јован Ристић је од сиромашног ђака у својој државничкој каријери дошао до тога да два пута заузме највиши положај у држави,

³⁶ М. Ђ. Милићевић, *Успомене 1831–1855*, прир. Б. Ковачевић, Београд, 1952,

³⁷ Рукописно одељење Народне библиотеке Србије, Р 659/29, Ристић Јовану Лукалевићу, Београд, 6/18. септембар 1855.

³⁸ АСАНУ, ИЗ, Заоставштина Јована Ристића, кутија 15025, несређена грађа.

који је био доступан некоме ко није део владарске породице, положај књажеског, а потом и краљевског намесника.

Данијел Радовић

**Од сиромашног студента до државника:
Јован Ристић и Крагујевац**

Историјски извори и историографија не пружају много података о детињству Јована Ристића. Јован Ристић, такође, у својим делима никада није говорио о свом приватном животу и својој младости. Познато је да је рођен у сиромашној породици у Крагујевцу. Његов отац Риста, који је умро млад, био је приморан да се бави различитим пословима како би издржавао породицу. У својој Аутобиографији, коју је написао у Хајделбергу 1852. године, Ристић је посебно нагласио утицај своје мајке Марије у свом емоционалном и интелектуалном развоју. Крагујевац је као главни град Кнежевине Србије и као родно место Јована Ристића, имао значајан утицај на његов лични и политички развој. Са нешто више од 2000 становника, Крагујевац није био велики град и Јовану Ристићу рад државних институција био је јако близак. Што је још важније, Ристић је одрастао уз институцију државника, и то баш, поред харизматичне личности какав је био кнез Милош Обреновић.

*DanijelRadović, Research assistant
Department of History
Faculty of Philosophy – University of Belgrade*

From a Poor Student to a Statesman: Jovan Ristić and Kragujevac

Historical sources and historiography, do not give much facts about Jovan Ristić childhood. Jovan Ristić, also, in his works never spoke about his private life and his young years. It is known that he was born in a poor family in Kragujevac. His father Rista, who died in his early years, was forced to take different jobs, in order to sustain his family. In his Autobiography, that he wrote in Heidelberg in 1852, Ristić especially emphasized the influence of his mother, Marija, in his emotional and intellectual development. Kragujevac, as a capital of Principality of Serbia, and as the birth place of Jovan Ristić, had a significant influence on his personal and political development. As a place with some 2000 people, Kragujevac was not a big town. Jovan Ristić grew up close to the Institutions of the State. More importantly, Ristić grew up next to the institution of the state ruler, precisely, the charismatic personality of prince Miloš Obrenović.